

Lia Karichashvili

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

„Alien, merciless diseases“

Summary

It is critically important for David Guramishvili to tell the truth. Clearly, this is not a poetic invention either, that before the war the country was hit by natural disasters, This was followed by the outbreak of a strange, brutal disease that killed both humans and livestock. Most likely, it was the Black Death epidemic. As is seen from the Bible, the plague was viewed an expression of God’s wrath. The outbreak of an “alien, merciless disease” in Georgia was regarded by David Guramishvili in the same context. In the words of the poet: “David’s statement was completely fulfilled” that is a reference to the verses in the Psalm that emphasize God’s punishment as a consequence for people’s disobedience, unbelief.

Key words: David Guramishvili, diseases, context.

ლია კარიჭაშვილი

საქართველო, თბილისი,

შოთა რუსთაველის სახელობის

ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

„უცხო, უწყალო სენები“

იმგვარი პროვიდენციალური ხედვის შემოქმედისთვის, როგორც დავით გურამიშვილია, XVII საუკუნის საქართველოში განვითარებული მძიმე ისტორიული მოვლენები იყო არა შემთხვევითობათა ჯაჭვი, არამედ საღვთო განგებით დაშვებული განსაცდელი, რომელთა მიზეზი, დავითის ღრმა რწმენით, იყო ქართველთა გაორგულება უფლის მიმართ, მათი ზნეობრივი დაცემა, ხოლო მიზანი – სულიერი გამოფხიზლება. უფლის მსჯავრი,

თხრობის დიალექტიკის მიხედვით, მით უფრო მძიმდება, რაც უფრო იგვიანებს სინანულს.

პოეტისთვის პრინციპულია სიმართლის თქმა, სინამდვილის მიუკერძოებლად გადმოცემა. ცხადია, არც ისაა პოეტური გამო-ნაგონი, რომ ომებამდე ქვეყანას თავს დაატყდა სტიქიური უბედურებები: მიწისძვრა, სეტყვა, მეხთატება ამას მოჰყვა უცნაური, მძიმე სენის გაჩენა, რომელიც ერთიანად სრავდა ადამიანსაც და პირუტყვსაც:

არც მით მოიქცნენ! შეჰყარა უცხო, უწყალო სენები;
ხოცა კაცნი და პირუტყვნი, ცხვარნი, ძროხა და ცხენები,
კვლავ შეაყენა მახვილთა, სისხლით აღივსო ხევნები,
სრულად აღსრულდა მათზეთა დავითის მონახსენები. (161)

ამ სენს დავით გურამიშვილი სახელს არ არქმევს, ახასიათებს მას, როგორც „უცხოს“ და „უწყალოს“. ეს ვერ იქნებოდა ქოლერა, რომელიც მხოლოდ ადამიანზე ვრცელდება და არ გადადის ცხოველზე, სავარაუდოდ, არც ყვავილი, რადგანაც მას სხვა სიმპტომებთან ერთად ახასიათებს ჭრილობები კანზე და ადვილი საცნობი იქნებოდა. დიდი ალბათობით, ეს უნდა ყოფილიყო შავი ჭირი, იგივე ჟამი, მისი ახალი ტალღის ის ეტაპი, როცა ჯერ კიდევ არ იცოდნენ, კონკრეტულად რასთან ჰქონდათ საქმე. სხვა შემთხვევაში დავითი აუცილებლად აღნიშნავდა, რომ ქართველებს შავი ჭირი მოუვლინა ღმერთმა სასჯელად (თუმცა დაავადება კაცობრიობისთვის უკვე კარგად იყო ცნობილი. მან XIV საუკუნიდან იჩინა თავი და შემდეგი ოთხი საუკუნის განმავლობაში ბატონობდა მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ ეპიდემია ყოველი ათ ან ოც წელიწადში ბრუნდებოდა). ჟამი XVII საუკუნის 60-იან წლებში ევროპაში მძვინვარებდა, საქართველოში კი ეპიდემიის სახე მიიღო მე-18 საუკუნის მეორე ნახევარში, ერეკლე მეფის დროს. სწორედ ამ მიზეზით გართულდა მეფის დაკრძალვა. პლატონ იოსელიანი წერს: „ოდეს მეფე ირაკლი მწუხარე გარდაიცვალა თელავსა, ჭირი ესე იყო მიზეზი, რომელ მცირედითა კაცითა და არა დღესასწაულებით გარდაიტანეს გვამი მეფისა მცხეთასა დასასაფლავებლად“ (იოსელიანი

1895: 151). მეფე მეორმოცე დღეს გადმოსვენეს მცხეთაში, თელავიდან წამოსულ ჭირისუფალთაგან ცხედარს სვეტიცხოველში შეჰყვა მხოლოდ სამეფო კარის მღვდელი ქრისტეფორე ბადრიძე-კეყერაშვილი (ტაძარიც და ეზოც სავსე იყო შავი ჭირით დაავადებულებით). ეს იყო 1798 წელს. ჟამიანობის დამადასტურებელია აგრეთვე შატილში ანატორის აკლდამები და XVIII საუკუნის ბოლოსთვის გაუკაცრიელებული პანკისის ხეობა, სადაც მრავლად აღმოჩნდა ჟამიანობისთვის დამახასიათებელი საფლავები და აკლდამები: „XIX საუკუნის დამდეგს ხეობა მთლიანად იყო მოსახლეობისგან დაცარიელებული და გაუკაცრიელებული. პანკისის ხეობის ისტორიის გვიანდელი შუა საუკუნეების პერიოდი ბურუსითაა მოცული, რასაც ქართველი ისტორიკოსები ლეკიანობით ხსნიან. ამას დაემატა ჟამიანობა, რის არსებობასაც ადასტურებს ხეობაში სწორედ ასეთი პირობებისთვის დამახასიათებელი საფლავებისა და აკლდამების სიმრავლე. ასეა თუ ისე, XVIII და XIX საუკუნეების მიჯნაზე პანკისის ხეობა უკაცრიელია და ხეობის მიწის ფონდი, იოანე ბაგრატიონის „ქართლისა და კახეთის აღწერის“ მიხედვით, ეკუთვნის მეფეს, თავადებს, აზნაურებსა და ეკლესიას“ („ეთნოსები საქართველოში“ 2008: 161-162).

„დავითიანის“ მიხედვით, უცხო სენის გაჩენა წინ უსწრებს ოსმალთა მიერ თბილისის აღებას, რასაც ადგილი ჰქონდა 1723 წელს (ტექსტის მიხედვით კი „ქორონიკონს ქრისტეს აქეთ ათას შვიდას ოცდაერთსა“). ძნელი სათქმელია, რამდენად ზუსტად იცავს პოეტი მოვლენათა რეალურ ქრონოლოგიას, მაგრამ XVIII საუკუნის 20-იან წლებში შავი ჭირი საქართველოს მეზობელ ქვეყნებში უკვე ჩანს. ამის დასტურია ისტორიული ფაქტი: 1726 წელს რუსეთის უმაღლესი საიდუმლო საბჭოს გადაწყვეტილებით ირანის შაჰთან მოსალაპარაკებლად გაემგზავრა ვახტანგ VI. 1727 წლის მაისში იგი უკან გაიწვიეს, მაგრამ მეფემ ერთი წლის შემდეგ ძლივს ჩააღწია მოსკოვში. დაბრკოლებათა შორის მემკვიდრე ასახელებს ჟამიანობას. ამ პერიოდის ქართლში შექმნილ მძიმე მდგომარეობას აღწერს ვახუშტი ბატონიშვილი. იგი აღნიშნავს, რომ გაძლიერდა „ტყვის სყიდვა“, შური და სხვა ბოროტებანი. დაცარიელებულ ქვეყანაში მომრავლდა გარეული ნადირი: „მხეცნიცა

მიუტევდნენ და სჭამდნენ ურიდად მრავალთა“. ყოველივე ამას დაერთო სასტიკი ეპიდემიები: „კვალად იყო სრვაცა, მომსრველი ჟამითა ძლიერი“ (ნარკვევები 1973: 320).

კაცობრიობის ისტორიაში ეპიდემიების, პანდემიების თუ სხვა მასშტაბური კატასტროფების გააზრება ღვთის მიერ მოვლენილ სასჯელად ტრადიციულია ანტიკური ხანიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის მეორე ნახევრამდე. ანტიკურ ხანაში კონკრეტულ ღვთაებებს მიეწერებოდა შავი ჭირის გაჩენა. ამის დასტურია ჰომეროსის „ილიადასა“ და სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფის“ შესაბამისი ეპიზოდები. პირველში ზევსის ძე აპოლონი სენით სჯის აქაველებს აგამემნონის მიერ ქურუმის ქალიშვილის გატაცების გამო:

ვინ ღმერთმა აღძრა შული მათდა შესარკინებლად?
– ლეტოს და ზევსის ძემ, მეფეზე განრისხებულმა,
სასტიკი ჭირი ჯარს შეჰყარა, მუსრი გაავლო,
რად მოეპყრაო უპატიოდ ატრიდი ქრისეს! (გვ. 7)

ხოლო „ოიდიპოს მეფეში“ ქალაქს შავი ჭირი მოევლინა, რადგან ლაიოს მეფის მკვლელობამ განარისხა ღმერთი არესი:

ღმერთო, დიდია ეს განსაცდელი,
სენი მზარავი უწყალოდ გვცვლავს,
ხოლო გონება დაჩლუნგებული,
განმკურნელ წამალს ვერღა პოულობს...
დაუტირალნი, დაუმარხავნი,
მიწაზე ჰყრიან საბრალო მკვდარნი ... (გვ.21)

და მძვინვარებს ღმერთი არესი,
რომელსაც ჩვენზე ნაცვლად მახვილის
ღღეს მოუმართავს ჭირი მმუსვრელი. (გვ.22)

ბიბლიის მეორე მეფეთა წიგნი, იგივე „სამუელის მეფეთა წიგნი“ (24. 1-25) მოგვითხრობს, რომ დავით მეფემ ღვთის სასჯელი მოიწია, როდესაც მოიწადინა ისრაელებისა და იუდასტომელების აღრიცხვა (ისრაელში 800 000 მეომარი აღრიცხა, იუდაში

კი – 500 000). ხალხის აღრიცხვის შემდეგ იგი სინდისმა შეაწუხა და ღმერთს პატიება სთხოვა. მეორე დილით დავითს წინასწარმხილველის პირით ღმერთისგან ეუწყა, რომ უნდა აერჩია სამი სასჯელიდან ერთი: შვიდწლიანი შიმშილობა ქვეყანაში, სამი თვე მტრისგან დევნა ან სამდღიანი ჭირი. დავითმა მტრის ხელში ჩავარდნას, ისევ ღვთის მოწყალების იმედად არჩია შავი ჭირის სამი დღე, რამაც 70 000 კაცის სიცოცხლე შეიწირა დანიდან ბეერშებამდე. ბიბლიური თხრობით, როცა ანგელოზმა იერუსალიმისკენ გაიწოდა ხელი მის შესამუსრად, უფალმა აღარ გაიმეტა ხალხი ამ უბედურებისთვის და უთხრა ანგელოზს: „კმარა! დაუშვი ხელი!“

ამავე კონტექსტში განიხილავს დავით გურამიშვილი „უცხო, უწყალო სენის“ გაჩენას საქართველოში. სტიქიური უბედურებები, მოუსავლიანობა, შიმშილი, უცნაური ნადირი, „უწყალო“ სენი და ბოლოს დაუძღურებული ქვეყნის დაპყრობა ოსმალთაგან, გურამიშვილისთვის არის უფლის მიერ „პასუხი ცოდვისა“:

მან ბრძენთა ბრძენმან რა ეს სცნა, ბრძანა აღება ხელისა,
რისხვით გაშვება მის თემთა, გარდახდა საფარველისა.
მიუგო: რჯულთა გამრყენელნო ახალისა და ძველისა!
თქვენცა იხილოთ ამიერ მოსპოლვა საფუძველისა! (155)

ქვეყნის თავს დატრიალებული ამბები, პოეტისთვის დავით წინასწარმეტყველის ფსალმუნთა თვალსაჩინო გაცხადება იყო. ის, რაც პოეტის ღრმა გულისტკივილის გამოძახებულ ჰიპერბოლად მიგვაჩნია, როცა ქართველთა უსუსურ შებრძოლებას გვიხატავს მტერთან: „ერთმან მტერმან ათს მათსა სცის,/ ორმან წარიქცივის ბევრი“, რეალურად ბიბლიური რემინისცენციაა და კვლავ იმას ადასტურებს, რომ უფლის მადლი და მფარველობა განეშორა ქართველ ერს: „ვითარ-მე იოტოს ერთმან ათასები და ორმან წარიქციოს ბევრები, არათუმცა ღმერთმან განნიჰნა იგინი და უფალმანცა მისცნა იგინი? გ. 30“ (გალობად მოსესი, „მეორისა შჯულისაგან“, 2).

თუ დავით მეფეს სამიდან ერთი სასჯელი ევლინება, ქართველებმა სამივე მოიწიეს: მოუსავლიანობა და შიმშილი, შავი ჭირი და მტერთაგან ძლევა. ეს უკანასკნელი – სამკვიდროს და-

კარგვა – ყველაზე მძიმე მსჯავრია. ეს არის კულმინაცია, როცა „ცოდვა მათი უმეტესად ესმა, მოეხსენა ღმერთსა“. დავითის სიტყვები – „სრულად აღსრულდა მათზეთა დავითის მონახსენები“ – მინიშნებაა ფსალმუნთა იმ მუხლებზე (კერძოდ, 45, 72, 77, 104 და სხვა), რომლებშიც საუბარია ღვთის სასჯელებზე – ადამიანთა/ერთა ურჯულოების შედეგებზე: „46. და მისცა გესლსა ნაყოფი მათი და ნაშრომი მათი მკალსა“ (შდრ. „დავითიანი“: „მკალია დასცის ყანებსა, ქარი უქროლის ოდისა!“); 47. „მოსრა სეტყვთა ვენაჴები მათი და ლელუსულელნი მათნი თრთვლითა („დავითიანი“: „ვენახთ უწვიმის სეტყვანი, მზგავსი ნახეთქი ლოდისა“); „გ. 24. განკვდენ იგინი სიყმილითა და ჴამითა მფრინველთადათა და განმამრუდებელითა მათ უკურნებელითა; კბილნი მჴეცთანი მივავლინე მათ ზედა, რომელნი გულისწყრომით ითრეოდენ ქუეყანასა ზედა“ („დავითიანი“: „მოუგის დიდი სიყმილი, შემუსრის ძალი პურისა,/ ... გამოუვლინის ნადირნი, მჴამელნი კაცთა ხორცისა,/ მოთხარის მკვდარნი საფლავით, ცოცხალიც ბევრი ხოცისა“); 50. „არა ჴრიდა სიკუდილისაგან სულთა მათთადასა და საცხოვარი მათი სიკუდილსა შეაყენა“ („დავითიანი“: „ხოცა კაცნი და პირუტყვნი, ცხვარნი, ძროხა და ცხენები“).

პოეტისთვის მტკივნეულია იყო ის, რომ ადამიანები ვერ აცნობიერებდნენ ამ განსაცდელთა ნამდვილ მიზეზს, დაბინდული სულიერი თვალი ზეციური ნიშნების ხედვისა და გააზრების საშუალებას არ აძლევდათ:

ჴმუნვიდენ, არად შესწევდათ ცოდვის უნაწლად წუხილი,
ასე ჴხედვედენ ნიშებსა, ვით ნათელს თვალ-დაწუხვილი (158).

ზემოჩამოთვლილი მოვლენები არის „ნიშები“, კოდირებული ყოფაში, როგორც ერთგვარ ტექსტში, რომლის „წაკითხვაც“ პოეტს შეუძლია. ის არა მარტო აღწერს, არამედ განმარტავს ამ ტექსტს, როგორც ეგზეგეტი. რევაზ კიკნაძე წერს: „დავითიანში“ არის ორი პლანი: ერთი – განსაცდელის ყოფითი აღწერა დაწყებული ლამისყანის წყაროდან ვახტანგ მეფის კარამდე მოსკოვს, ... და მეორე – ფიზიკური თავგადასავლის თანმხლები ეგზეგეტიკა“ (კიკნაძე 2015: 96). ამდენად, თუ სხვა შემთხვევაში პოეტი საღვთის-

მეტყველო იგავით გვესაუბრება და მის ალეგორიზმს განმარტავს, ამჯერად პირიქით ხდება: ყოფიერება „ითარგმნება“ საღვთო წერილის ენაზე. პოეტის ცნობიერებაში ყოფითი საგნები და მოვლენები სიმბოლიზდება და იტვირთება საღვთისმეტყველო შინაარსით, რაც აძლევს მას მიზეზშედეგობრივი კავშირის დანახვის საშუალებას და გამოსავლის გზაც იკვეთება. ეს არის, პირველყოვლისა, ადამიანის პირადი პასუხისმგებლობა მძიმე რეალობაზე, რადგან ყველა ერთად და თითოეული ცალ-ცალკე ამ ყოფის „შემოქმედია“. „ცოდვის უნაწლად“ კი განწყობენა არ დაიწყება, გამოცდილება ცოდნად ვერ იქცევა. „სასჯელი, ღმერთის მიერ მოვლენილი ტანჯვა „დავითიანში“ კაცობრიობის, ერის და ადამიანის აღზრდის მკაცრი, მაგრამ კეთილმყოფელი საშუალებაა. ბავშვის აღზრდა, „სწავლა მოსწავლეთა“, რომელიც გურამიშვილს დასჯის, ტკივილების გარეშე არ წარმოუდგენია, კაცობრიობის და ადამიანის აღზრდის პარადიგმა, ნიმუშია“ (ვასაძე 2010: 16).

„უწყალო სენები“ და მთელი „ქართლის ჭირი“ გურამიშვილის დიდაქტიკური ნარატივის უმნიშვნელოვანესი, ეროვნული ნაწილია, რომელშიც ქვეყანაში მიმდინარე ისტორიული მოვლენები ბიბლიური ინტერპრეტაციითაა მოწოდებული. „სამაგალითოდ, საგაკვეთილოდ კიდევ ერთხელ ხდება საერთოადამიანური და საერთოქართული შეცოდებების გახსენება, ბიბლიური ნაკადი აქ ისტორიულ ნაკადს უერთდება, სამყაროს გაკვეთილები ბიბლიის გაკვეთილების თანაფარდი ხდება“ (ღაღანიძე 2002: 162).

რელიგიურ დისკურსს პანდემია/ეპიდემიის ფენომენზე XVIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ანაცვლებს მეცნიერული კონცეფცია, რომლის მიხედვით, ის აღიქმება მსოფლიო წესრიგის დარღვევის ნიშნად და გაფრთხილებად ბუნებისაგან ადამიანთა მიერ ბუნებრივ კანონზომიერებათა უგულებელყოფის გამო. მიუხედავად იმისა, რომ დღეისთვის პოპულარულია სწორედ პანდემიათა სამეცნიერო ახსნა, არც რელიგიური ასპექტი გამქრალა საზოგადოების ცნობიერებიდან. იქნებ ეს ორი პოზიცია არც არის სინამდვილეში წინააღმდეგობრივი. მით უფრო, რომ ფაქტი ერთია, ორივე შემთხვევაში ადამიანია მსხვერპლიც და პასუხისმგებელიც, სწორედ ამის გაცნობიერებისკენ მოუწოდებს დავით გურამიშვილი მკითხველს.

დამოწმებანი:

გურამიშვილი 1955: გურამიშვილი დ. დავითიანი. თბილისი: გამომცემლობა „სახელგამი“, 1955.

ეთნოსები საქართველოში 2008: ეთნოსები საქართველოში. საქართველოს სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა, გამოსაცემად მომზადებულია საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრის მიერ. 2008. http://www.pmmg.org.ge/res/uploads/Etnosebi_Saqartveloshi

ვასაძე 2010: ვასაძე თ. ლიტერატურა ჭეშმარიტების ძიებაში. თბილისი: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, 2010.

იოსელიანი 1895: იოსელიანი პ. ცხოვრება მეფე გიორგი მეცამეტისა და საქართველოს რუსეთთან შეერთება, აღწერილი პლატონ ეგნატის ძის იოსელიანის მიერ. მეორედ გამოცემული ზ. ჭიჭინაძისაგან. თფილისი: 1895.

კიკნაძე 2015: კიკნაძე ზ. „გურამიშვილის იგავი“. წიგნში: ცეცხლი და ბურუსი, „ვეფხისტყაოსნიდან“ „ვეფხვი და მოყმემდე“. თბილისი: გამომცემლობა „მემკვიდრეობა“, 2015, გვ77-97.

მცხეთური ხელნაწერი 1982: მცხეთური ხელნაწერი (მეფეთა I, II, III, IV, ნემტა I, II, ეზრას I, II, III წიგნები). გამოსაცემად მოამზადა ელ. დოჩანაშვილმა. თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1982.

ნარკვევები 1973: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. 4, ნაწ. 1. თბილისი: 1973.

სოფოკლე 1958: სოფოკლე. ოიდიპოს მეფე. მთარგმნელი დავით გაჩეჩილაძე, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით და წინასიტყვაობით. თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1958.

ფსალმუნნი 2008: ფსალმუნნი. თარგმნილი წმიდისა მამისა ჩვენისა გიორგი მთაწმიდელის მიერ, თბ., საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა, 2008.

ღაღანიძე 2002: ღაღანიძე მ. სინამდვილე და წარმოსახვა დავით გურამიშვილის მხიარულ ზაფხულში. თბილისი: გამომცემლობა „ლომისი“, 2002.

ჰომეროსი 2015: ჰომეროსი. ილიადა. ქება პირველი, ჟამიანობა, რისხვა. წიგნი პირველი. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო ლევან ბერძენიშვილმა. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, 2015.